

*О.В. Кулаков, к.т.н., доцент,
заступник начальника кафедри ПТБОТ НУЦЗУ*

ОСОБЛИВОСТІ КАТЕГОРУВАННЯ ЗА ВИБУХОПОЖЕЖНОЮ ТА ПОЖЕЖНОЮ НЕБЕЗПЕКОЮ КОМПЛЕКТНИХ ТРАНСФОРМАТОРНИХ ПІДСТАНЦІЙ ЗОВНІШНЬОЇ УСТАНОВКИ

(представлено)

Показано особливості категорювання за вибухопожежною та пожежною небезпекою комплектних трансформаторних підстанцій (КТП) зовнішньої установки за наявності оливнонаповненого електротехнічного обладнання. Залежно від кількості оливи в одиничному обладнанні КТП може буде віднесено або до пожежонебезпечної категорії В₃ або невибухонепожежонебезпечної категорії Г₃. Такий висновок свідчить про різні вимоги щодо обладнання КТП зовнішньої установки автоматичними системами протипожежного захисту

Ключові слова: пожежа, категорія, комплектна трансформаторна підстанція

Постановка проблеми. Невід’ємною складовою енергосистеми країни є трансформаторні підстанції (ТП). Безперебійна їх робота необхідна для надійного забезпечення електропостачання. Пожежі на ТП призводять не тільки до матеріальних збитків внаслідок пошкодження електротехнічного обладнання, а й до масових простоїв споживачів електричної енергії, навіть паніки серед населення.

Серед найбільш резонансних пожеж ТП є пожежа на ТП «Чагино» (м. Москва, Російська Федерація) [1]. 24 травня 2005 року загорілася ТП «Чагино», через яку забезпечується електричною енергією Московський нафтопереробний завод у Капотні. Вогонь відносно швидко локалізували, однак частина устаткування була ушкоджена, і на трансформатори, що залишилися справними, навантаження збільшилося. Зранку 25 травня споживання енергії почало зростати, й вже не витримали всі трансформатори. Але, це не привело б до масштабної кризи, якби не аварія на сусідній ТП «Очаково». Там відбулося замикання на декількох лініях. З цього моменту – з 11 ранку 25 травня 2005 року – почалося масштабне каскадне відключення ТП. В результаті на декілька годин була відключена подача електроенергії в декількох районах Москви, Підмосков’я, а також Тульській, Калужській і Рязанській областях. Декілька десятків тисяч чоловік були заблоковані в потягах московського метро і ліфтах, було порушено залізничне повідомлення і паралізована робота багатьох організацій; постраждали близько 2 млн. чоловік.

Можна зробити висновок, що системи протипожежного захисту свої функції не завжди виконують належним чином. Тому удосконалення існуючих методів протипожежного захисту споруд є необхідним.

Аналіз останніх досягнень та публікацій. Серед великої кількості ТП найбільш часто використовуються комплектні трансформаторні підстанції (КТП). Згідно [2] (п. 4.2.5.3) КТП – електрична підстанція, складена із трансформаторів (вмонтованих у шафи/установлених просто неба), блоків електричних розподільних установок та інших елементів, які постачають у складеному або повністю підготовленому до складання вигляді.

За визначеннями [2] КТП слід віднести до зовнішньої установки (зовнішня установка – установка, розміщена поза приміщеннями (ззовні будинків), просто неба, або під дахом чи за сітчастими захисними конструкціями).

Нормативним документом [3] в Україні введено категорювання зовнішніх установок за вибухопожежною та пожежною небезпекою. Визначені категорії слід використовувати для встановлення нормативних вимог щодо забезпечення вибухопожежної та пожежної безпеки зовнішніх установок стосовно планування і забудови, конструктивних рішень, інженерного обладнання, систем протипожежного захисту.

КТП комплектуються трансформаторами різних видів, але найбільш часто застосовними є трансформатори з оливним охолодженням (сухі або елегазові трансформатори дорожче оливних у 2-2,5 рази) [4]. Крім того, КТП може мати інше оливонаповнене електротехнічне обладнання (наприклад, вимикачі).

Трансформаторна олива з точки зору пожежної небезпеки є горючою рідиною з температурою спалаху 135-140 °С [5]. За нормальних режимів роботи трансформатору трансформаторна олива знаходиться у нагрітому стані (наприклад, у трансформаторі і системою охолодження типу М (природна циркуляція повітря та оливи) температура верхнього шару оливи може сягати 95 °С [6]).

Тому КТП за вимогами [3] можуть бути віднесені або до пожежонебезпечної категорії В₃ (якщо інтенсивність теплового випромінювання від осередку пожежі на відстані 30 м від зовнішньої установки перевищує 4 кВт·м⁻²) або до невибухонебезпечної категорії Г₃ (якщо, інтенсивність теплового випромінювання від осередку пожежі на відстані 30 м від зовнішньої установки не перевищує 4 кВт·м⁻²; в установці знаходяться речовини в гарячому стані).

Інтенсивність теплового випромінювання при горінні рідких матеріалів обчислюється за формулою [3]:

$$q = E_f \cdot F_q \cdot \psi, \text{ кВт}\cdot\text{м}^{-2}, \quad (1)$$

де E_f – середньо поверхнева густина теплового потоку випромінювання полум'я, $\text{кВт}\cdot\text{м}^{-2}$; F_q – кутовий коефіцієнт опромінення; ψ – коефіцієнт пропускання теплового випромінювання крізь атмосферу.

Кутовий коефіцієнт опромінення обчислюється за формулою:

$$F_q = \sqrt{F_{\hat{a}}^2 + F_{\bar{a}}^2}, \quad (2)$$

де $F_{\hat{a}}$, $F_{\bar{a}}$ – фактори опромінення для вертикальної і горизонтальної площадок відповідно, які визначаються за допомогою формул:

$$F_{\hat{a}} = \frac{1}{\pi} \cdot \left[\frac{1}{S} \cdot \arctg \frac{h}{\sqrt{S^2 - 1}} - \frac{h}{S} \cdot \left\{ \arctg \sqrt{\frac{S-1}{S+1}} - \frac{A}{\sqrt{A^2 - 1}} \cdot \arctg \sqrt{\frac{(A+1) \cdot (S-1)}{(A-1) \cdot (S+1)}} \right\} \right],$$

$$F_{\bar{a}} = \frac{1}{\pi} \cdot \left[\frac{B-1/S}{\sqrt{B^2 - 1}} \cdot \arctg \sqrt{\frac{(B+1) \cdot (S-1)}{(B-1) \cdot (S+1)}} - \frac{A-1/S}{\sqrt{A^2 - 1}} \cdot \arctg \sqrt{\frac{(A+1) \cdot (S-1)}{(A-1) \cdot (S+1)}} \right],$$

$$h = \frac{2 \cdot H}{d}, \quad S = \frac{2 \cdot r}{d}, \quad A = \frac{h^2 + S^2 + 1}{2 \cdot S}, \quad B = \frac{S^2 + 1}{2 \cdot S},$$

r – відстань від геометричного центру пожежі до об'єкта, що опромінюється, м.

Ефективний діаметр пожежі розраховується за формулою:

$$d = \sqrt{\frac{4 \cdot F}{\pi}}, \text{ м},$$

де F – площа пожежі, м^2 .

Висота полум'я обчислюється за формулою:

$$H = 42 \cdot d \cdot \left(\frac{M_V}{\rho_i \cdot \sqrt{g \cdot d}} \right)^{0,61},$$

де M_V – питома масова швидкість вигорання матеріалу, $\text{кг}\cdot\text{м}^{-2}\cdot\text{с}^{-1}$;

$\rho_i = \frac{352}{t_i + 273}$ – густина навколишнього повітря при температурі $t_{\text{п}}$, $\text{кг}\cdot\text{м}^{-3}$;

$g = 9,81 \text{ м}\cdot\text{с}^{-2}$ – прискорення вільного падіння.

Коефіцієнт пропускання теплового випромінювання крізь атмосферу обчислюється за формулою:

$$\psi = \exp[-7,0 \cdot 10^{-4} \cdot (r - 0,5 \cdot d)]. \quad (3)$$

Постановка задачі та її розв'язання. Визначимо умови, за яких КТП, слід віднести до зовнішньої установки категорії В_з за умов, що у КТП застосовується трансформатор з оливним охолодженням.

Аналіз формул (1)-(3) свідчить, що інтенсивність теплового випромінювання q при горінні горючої рідини буде визначатися середньо поверхневою густиною теплового потоку випромінювання полум'я E_f , питомою масовою швидкістю вигорання матеріалу M_v , площею пожежі F та температурою навколишнього середовища t_n .

Значення E_f та M_v для нафтопродуктів допускається приймати $E_f = 40 \text{ кВт} \cdot \text{м}^{-2}$ та $M_v = 0,04 \text{ с}^{-1} \cdot \text{л}^{-1}$ [3]. Тому, за нормальних умов (при $t_n = 20^\circ\text{C}$) величина q буде визначатися площею пожежі F трансформаторної оливи.

Таким чином, необхідно розв'язати задачу: при якій площі пожежі трансформаторної оливи інтенсивність теплового випромінювання q буде перебільшувати $4 \text{ кВт} \cdot \text{м}^{-2}$ на відстані $r = 30 \text{ м}$ від КТП. Проведений за формулами (1)-(3) розрахунок свідчить, що дана умова виконується при площі пожежі $F > 199,6 \text{ м}^2 \approx 200 \text{ м}^2$.

Якщо припустити, що 1 л трансформаторної оливи, нагрітої до робочої температури, розливається на площу 1 м^2 , то КТП з кількістю оливи більше 200 л слід віднести до зовнішньої установки пожежонебезпечної категорії В_з. При меншій кількості оливи КТП слід віднести до зовнішньої установки невибухонебезпечної категорії Г_з.

У паспортах на трансформатори, як правило, указується не об'єм, а вага трансформаторної оливи.

За даними [5] трансформаторна олива має щільність 870 кг/м^3 . Тому 200 л трансформаторної оливи мають вагу $m = V \cdot \rho = 0,870 \cdot 200 = 174 \text{ кг}$.

Таким чином, КТП, яка укомплектована трансформатором (або іншим одиничним оливонаповненим електрообладнанням) з кількістю оливи більше 174 кг буде відноситися до зовнішньої установки пожежонебезпечної категорії В_з. При меншій кількості оливи КТП слід віднести до зовнішньої установки невибухонебезпечної категорії Г_з.

Наприклад, КТП серії КТПН [4] починаючи з марки КТПН 100/10(6)/0,4-У1 є зовнішньою установкою пожежонебезпечної

категорії В₃. КТПН до марки КТПН 63/10(6)/0,4-У1 включно є зовнішньою установкою невибухонепожежонебезпечної категорії Г₃.

Висновок. З введенням категорування зовнішніх установок за вибухопожежною та пожежною безпекою [3] для визначення категорії КТП зовнішньої установки з оливнонаповненим електротехнічним обладнанням необхідно розраховувати інтенсивність теплового випромінювання при її горінні. Категорія визначається кількістю трансформаторної оливи. Розрахунком визначено, що якщо кількість оливи у будь-якому елементі КТП перебільшує 174 кг, то КТП слід віднести до пожежонебезпечної категорії В₃ та повинні бути передбачені додаткові вимоги щодо забезпечення її пожежної безпеки (наприклад, улаштування систем автоматичного протипожежного захисту [7]). В іншому випадку КТП є зовнішньою установкою невибухо-непожежонебезпечної категорії Г₃. На сьогодні цей висновок не відображений в діючих протипожежних нормах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авария в энергосистеме в Москве (2005) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org>.
2. Правила улаштування електроустановок. – Харків: Індустрія, 2008. – 422 с. – (Серія «Довідник енергетика», кн. 6).
3. НАПБ Б.03.002-2007. Норми визначення категорій приміщень, будинків та зовнішніх установок за вибухопожежною та пожежною безпекою [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://document.ua/normi-viznachennja-kategorii-primishen-budinkiv-ta-zovnishni-nor7322.html> – (Нормативний акт пожежної безпеки).
4. ЭМНА-электросервис. Трансформаторы [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.emna.ru/katalog>.
5. Пожаровзрывоопасность веществ и материалов и средства их тушения / [составители А.Н. Баратов и др.]. – Москва: Химия, 1990 –.– (Справочное издание).
Т. 2. – 1990. – 384 с.
6. Правила технічної експлуатації електроустановок споживачів [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1143-06>.
7. Інженерне обладнання будинків і споруд. Системи протипожежного захисту: ДБН В.2.5-56:2010. – [Чинний з 01.10.2011 р.] – Київ: Міністерство регіонального розвитку та будівництва України, 2011. – 141 с. – (Державні будівельні норми України).

Кулаков О.В.

Особенности категорирования по взрывопожарной и пожарной опасности комплектных трансформаторных подстанций наружной установки

Показаны особенности категорирования по взрывопожарной и пожарной опасности комплектных трансформаторных подстанций внешней установки при наличии маслонаполненного электротехнического оборудования. В зависимости от количества масла в единичном оборудовании КТП может быть отнесена или к пожароопасной категории В₃ или невзрывопожароопасной категории Г₃. Такой вывод свидетельствует о разных требованиях по оборудованию КТП наружной установки автоматическими системами противопожарной защиты

Ключевые слова: пожар, категория, комплектная трансформаторная подстанция

Kulakov O.V.

Peculiarity of calculation category of explosive-fire and fire emergency of complete transformer substations of the external setting

Peculiarity of calculation category of explosive-fire and fire emergency of complete transformer substations of the external setting in case presence of lubricant-fill electro-technical equipments. Depending on the quantity of lubricant in the single equipment complete transformer substation can will be taken or to the fire-emergency category B₃ or non-fire-emergency category Г₃. This conclusion testifies to different requirements to the equipment of the complete transformer substations of the external setting by the automatic systems of fire-prevention defense

Keywords: fire, category, complete transformer substation